

- Alain Supiot, *Homo Juridicus- Hukukun Antropolojik İşlevi Üzerine Bir Deneme*, (Çev. Bilge Açımız Ünal), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008, 223 s.

Değerlendiren: Fatma Sümer*

Hukuk ve sosyoloji eğitimi alan Alain Supiot'nun Türkçe'ye kazandırılan ilk kitabı, Dost Kitabevi'nin Yasa-Siyasa dizisi içinde 2008 yılında çevrildi. Sürükleyici bir dile sahip olan kitapta ele alınan konular, geniş bir zeminde inceleniyor. Bununla birlikte Supiot'nun her biri özel bir düşünme süreci gerektiren analizlerinin okuyucuyu temel konudan uzaklaştırmaması için güçlü bir dikkat gerekiyor.

Kitabın "İnsan Varlığının Anlamı" başlıklı ilk kısmında yapılan insanın ölümsüzlük ideali vurgusu, bizi anlamı sınırlarımız üzerinden tartışmaya itiyor. Kitabın öndeyiş kısmına da hâkim olan yaklaşımla birlikte değerlendirildiğinde yazarın Batıdan bir bakışla yaptığı sorgulamalar sayesinde, bilimi bir bilgi sistemi olmanın ötesinde bir değer olarak ele alınan düşünce sistemlerimizde ortaya çıkardığı meşrulaştırmaların ayırıcısına varmak mümkün oluyor. Ölümsüzlük arayışı, insanın en eski özlemlerinden biridir. Bilinen en eski destan olan Gılgamış'a da konu olan bu arayış, aslında insanın en dokunulmaz sınırı ile mücadele etme azmini yansıtır. Bugün bilimin vardığı noktada, insanın doğumu, ölümü ve cinsiyetinin kendi tasarrufunda algılanan alanlar; zamanla vücudunun ve ruhunun eskimesi, hastalık ve engellilik durumlarının birer eksiklik; hastalandığında iyileşmesi, geçen yıllara rağmen genç görünmesi, bedensel tümlüğü olan bir çocuğu tam da istediği zaman doğurabilmesi ya da istediği biçimsel değişikliği estetik operasyonlarla elde etmesinin başarı olarak görülmesi, insanın sınırlarının belli ölçüde ortadan kalktığını göstermektedir. Bedensel eksikliğin Allah tarafından verilmiş bir imtihan olarak algılandığı inanç alanı, yerini, hastalıkla mücadele etme ve bu mücadeleyi kazanma veya kaybetme algısına; "ecel" kavramı, yerini hastalık sonrası gelen ölümler için hastalığa yenilme kavramına bırakmıştır.

İnsanın sınırlarının ortadan kalkması sorunu, öncelikle yeni bir hukuk anlayışının toplumsal hayata izdüşümü olarak okunabilir. Önceleri Batı'nın, Hristiyan dogmaları ile hakikati elinde bulundurduğu ve bununla tüm insanları yönetebileceği inancıyla hareket ettiği, zamanla Batı'nın hakikat algısında Hristiyanlığın yerini bilimin aldığı, Supiot'nun ilginç bir tespittir (s.17). Hristiyan dogmatizminin sunduğu bir değer olarak insanın, kendi kendisine yeten ve değeri kendinden menkul bir özne olarak algılanması, bir gün düşünceye de hâkim olması beklenen modern bilimin insanı bir nesne olarak algılayan tutumu düşünüldüğünde çelişkili bir durumu ortaya koyar. Bununla birlikte, hakikati elinde tuttuğuna inanan ve insanlığın merkezinde olduğu inancıyla her toplumu yönetme ideali ile hareket eden Batı, herkesi bağlayan hukuk kuralları ihdas etmeye başladığında, henüz birer özne olarak görülemeyeceğimiz

* Araştırmacı, İLKE İlim Kültür ve Eğitim Derneği

dönemde isimlendirilmemizi, düşündüğümüzde özerkliğimizi sağlayan dillerimizin devletlerce dayatılmış kurallar olmadıklarını ve dogmatik yapıları ve kelimelerin taşıdıkları sınırlar sayesinde bize, diğerleriyle anlaşabilme imkânı veren hukukla iç içe geçmiş yapılarının bir devletçe dayatılabilecek her kuralı anlamsızlaştırdığını unutmuş görünüyor (s.10). Supiot, “sözün normatif gücünün sahiplenilmesi”nin hiçbir kitabı dinde ve Hristiyanlığın kaynağını oluşturan ilk uygarlıklarda bulunmadığını belirtiyor (s. 43). Kitabı dinlerde, insanın tanrısal güçle ilişkisi, sivil bir yasa fikrini ilk ortaya atan antik Yunan düşüncesinde demokrasi fikri, insanın “yasa-koyucu özne” olarak algılanmasını engelliyordu. Supiot’un bu konudaki tespitlerinin oluşturduğu çağrışımlarla yasalar üzerindeki Batı’ya özgü olan hâkimiyetin, insanların birbirleriyle ve eşyayla olan ilişkilerinde ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Sözün yasalarının yerini bilimin yasalarının alması ise bu ilişkilere, bilimin her şeyi açıklayabilen tutumunun hâkim olması sonucunu doğuruyor. Bilim, insanı böler, parçalarına ayırır ve açıklar; insana dair bilinmeyen ve değiştirilemeyecek hiçbir şeyin olmadığı anlayışıyla hareket ederken bir zamanlar aşkınlık arayışıyla bedenini terbiye eden insanın yerini, kendisine dair oluşturmak istediği her algıyı bedeniyle sunabileceğine inanan insan tipi alıyor.

Yaşamın anlamı organlarımızda değildir. Her birimiz, anlamı, kendi dışımızdaki evrende bulmak yükümlülüğü altındayız. Ana dillerimiz, bize, özerk düşünme ve düşüncelerimizi başkalarıyla paylaşabilme yeteneği bahşederken kelimelerin anlamlarının düşüncemizi sınırlandırıyor olmasının söylediklerimizi bizden başkalarının da anlayabilmesini sağlaması gibi, “eşyanın jestleri” de bizi sınırlı olarak düşünmeye ve anlamı başkalarıyla paylaşmaya sevk eder. Ana dillerimizi paylaşmak, kelimelerin sunduğu sınırları da paylaşmayı gerektirir. Hukuku paylaşmanın yolu ise eşyanın hakikatini sınır olarak benimsemekten geçer. Supiot’un da vurguladığı gibi, hukuk, “zihinsel dünyamızın sınırsızlığı ile fiziksel dünyamızın sınırlılığını birleştirir” (s. 11). Hukuki bir varlık olarak insan olmak, bu ikisine denge içinde sahip olmayı bilmeyi gerektirir. Temel şart, anlamla sınırlı olmaktır.

“Bir canlıyı onu oluşturan parçalara, bu parçaları da kendi nesnesini oluşturan fiziksel ve kimyasal belirlemelere indirgediğinizde, ortada canlı varlığın varoluşunu gösterecek hiçbir şey kalmaz. Buradan da canlılığın bir bilim nesnesi olmadığı sonucu doğar” (s. 55). Yaşam ve insanın bilimsel nesnelere olmamaları bize, bilimin, insan yaşamına anlam verebilecek amaçlar hakkında önerme sunamayacağını gösterir. Yasaların aşkın temelini bilimde aramak, bilime sahip olmadığı bir konum atfetmek olacaktır. Bilim, “mümkün ve düşünülebilir olan şeylerin er ya da geç yapılabilir de olacağı” algısını yerleştirirken eşyanın anlamını sorgulamaz (s. 35). Anlamsızlık üzerine kurulu bir değerler sistemi oluşturarak, yasanın temelindeki tahakküm düşüncesiyle birleşir ve kendi geçerlilik alanından çıkar. Bu alanda, insanın kurumsal varlığı algılanamaz olur. İnsan, “hem evreni yöneten tüm yasaları bilmeye ve evreni yönetmeye kadir bir ruh hem bu yasalara tabi bir şey”, hem varlığı kendinden menkul bir ego, hem vücudunu mükemmellik adına bilime emanet eden bir nesne... İnsan, varlığını ruh ve beden

bütünlüğü kavramıyla açıklayamadığında, bunun insanın anlamına ve toplumsal hayata izdüşümü, insanın, sadece beden veya sadece ruhtan ibaret algılanmasıdır. Bu durumda insan onuru kavramının gerçek bir anlamı bulunmaz; bu kavram, tıpkı dinler gibi kendi özel alanına hapsedilir ve somut bir mücadele alanına kavuşamaz. Kamusal alanda yaşam uğruna mücadele, herkesin insan onuru gereği sahip olduğu bir hak olarak yaşam hakkının tanınması yerine, insanın fiziksel alanla sınırlı kalan ihtiyaçları için başkalarının yaşamlarından vazgeçebildiği bir sürece evrilir. “Birini, istediğini yok etmekten neyin alıkoyacağını bilememiz”, aslında yine modern bilimin, örneğin nükleer silah imal ederken neden yapmamamız gerektiği sorusuna cevap verememesi ile aynı sebepten doğan bir sorundur. Nazizm, bu anlayışın sadece uç görünümüdür; kaynakları, her Batılı hukuk sisteminde mevcuttur.

İnsanın mevcut bilimsel kodlarla açıklanabilen, hesaplamalara konu edilen bir varlık gibi algılanması ve hukukçuların kendilerini –artık- bilim insanı statüsünde görmeleri, kendisini nükleer fizikle eş tutan hukukçunun eşit insana eşit doz mantığıyla yaptığı teknikleştirmeler, “insan toplumunun bireysel faydalarının toplamına hukukçular tarafından indirgenmesi” ile sonuçlanmıştır. Supiot bunu, sadece bireysel hakkın bulunduğu, her kuralın subjektif haklara bölündüğü ve hakların silah dağıtılır gibi dağıtıldığı, bu sebeple bireysel haklara bölünen hukukun ortak fayda anlamıyla yok olduğu ifadeleriyle nitelemektedir (s. 23). İnsanın, bireysel hakkının peşinde, mevcut güç anlayışının sağladığı olanaklarla mücadele etmesi, hakların güvencesi olarak üçüncü kişiyi anlamsız kılarken bireyin hak sahibi olmak için hukuka ihtiyacının olmadığı, aksine bireylerin haklarının çarpışması sonucu yapılacak toplama ve çıkarmanın hukukun bütünselliğini ortaya çıkardığını ifade etmektedir. Bugün, hukuk literatüründe hakların yarışması kavramı bunu ifade eder ve her konuda yazılan ayrıntılı kanunlar, hukuku birbirine yamalanmış uyumsuz parçalardan oluşur hale getirmiştir.

Supiot, kitabının “Yasaların Hükümranlığı” başlıklı kısmında, Haudricort’un düşüncelerine gider (s. 66). Haudricort, sosyal tarihi açıklarken insanın doğayla ilişkisi üzerinde durur ve Yaratılış’ta Kain olarak temsil edilen çiftçi ile Habil olarak temsil edilen çoban örnekleri üzerinden toplumların tipolojilerinin belirlenmesine dair bir önerme sunar. Bir toplum, hayvanların ehlileştirilmesi ile veya bitki yetiştirme ile baskın biçimde ilgilenebilir. Asya toplumlarında, hayatta kalmanın öncelikle pirinç ve patatese tabi olması, bu işlem sırasında doğaya karşı değil, doğanın yanı sıra eylemde bulunma gereğini, Akdeniz kıyısındaki hayvanları ehlileştirme geleneğini ise yaptırımda bulunma gereğini ortaya çıkarmıştır. Batı’da ehlileştirme düşüncesi zamanla bitkiler üzerinde de uygulanmaya başlarken Doğu, hayvanlara doğayla uyum arayışını yansıtmıştır. Batı’da idare edenler, kendilerini yönetim uygulamasıyla özdeşleştirirken, örneğin Konfüçyüs düşüncesinde siyasi iktidar, herkesin kendi dehasını gerçekleştirmesini sağlayacak uyumun güvencesidir. (O hukuktur, her şey o emir vermeden yürür. O hukuk değilse emir vermesi boşunadır, kimse onu izlemez.) Bu ise Batı’da yasalar tarafından, Doğu’da ise insanlar tarafından yönetilmenin tercih edilmesinin sebebidir (s. 67). “Konfüçyüs

geleneğinde 'medenileşmiş' insanın yasaya ihtiyacı yoktur, çünkü o, bütün yaşama sanatını kendi içinde sindirmiştir" (s. 64). Yasa, bu sanata erişmeyenler için uygundur, dolayısıyla genel düzenleyiciliği bulunmayan istisnai hükümler içerir ve yasaya tabi olmak, âdeta olumsuzlanır. Hukuk fakültelerinde kendi varlığını taşıyan ve "açıklanması gereken bir gizem" (s. 65) gibi algılatılan Batılı anlamda yasa ise genel ve düzenleyici olmanın sıra insan için en doğru davranış kurallarını belirlediği düşüncesini yerleştirir.

Yasa, insanı hakikat algısına tabi kıldığında, aslında insanı kendi güçsüzlüğü konusunda ikna etmekte ve ona kendinden umudunu yitirmeyi öğretmektedir(s.74). Yazar, her ayrıntının düzenlendiği girift ve çoğalma halindeki yasaların varlığının bilimle ilişkisini açıklarken kitabi dinlerin, insanı özne olarak algılayan ve yasayı çiğneme ve yaptırım görme özgürlüğünü tanıyan yaklaşımıyla bilimin sunduğu yeni bir değer olarak insanın hareketlerinin sorumluluğunu doğurmayan nesnel belirlemelere başvurarak açıklayan nesneleştirici tutumunu kıyaslama olanağı sağlamaktadır. "Doğa kanunu, masum ve suçlu tanımaz; sadece sebep-sonuç bağlantılarını bilir." (s.76)

Dış dünyanın sabitleştirilmesini ve sistemleştirilmesini sağlayan yasalar, içi boş varsayımsal bir egonun her şeyi bildiği anlayışıyla yaptığı düzenlemelerin tüm toplumlara aynı şekilde uygulanması olarak ortaya çıktığında, mütevazi bir Budist rahibin inanç alanının değeri tayin edilemez. İnsanı biyolojik varlığına indirgeyen bir kurallar sistemi, yaşam hakkını içi boşaltılmış bir değer olarak kutsallaştırırken zulüm karşısında mücadele gibi yaşamdan daha kutsal bazı şeylerin bulunduğu göz ardı edilmesi, insanı siyasi taleplerini bir yana bırakarak yaşamaya iter. Yine insanı biyolojik tümlüğe indirgemenin bir sonucu olan her iki cinsiyeti de bedenleştiren insan kimliğinin, yerini cins adları olan dişi ve eril kavramlarına indirgemesi sorunu, kadın ve erkek kimliklerinin ve siyasi bir varlık olarak insanın anlamının tüketilmesine sebep olur. Hukuku, insanlar arasında, tıpkı dil gibi dogmatizmini kendi içinde taşıyan ve dilin kelimelerin anlamları ile sınırlı olması gibi eşyanın hakikati ile sınırlı bir dizge olarak ele almamanın sonucu, sınırı kendi içinde bulamayan insanın kendi dışında araması ile sonuçlanacaktır. Supiot bunu, anneliğin yıkılmasıyla çocuklar için hapisaneler kurulmaya başladığını söyleyerek örneklendirir (s. 60). Hukukun kurumsal anlamını yitirmesi ve kimliğin ve hakların güvencesi olan üçüncü kişinin yerini devlete bırakması, modern devlet adını verdiğimiz bir kural koyucu ve uygulayıcıya soyut bir varlık kazandırmamız ve bireyselleşerek teklik ve biriciklik, bağımsızlaşarak izole edilmişlik kazanan varlıklarımızı teslim etmemiz anlamına gelir ki kanımca bu özelliklerin aslında aynılık taşıdığı devletle karşı karşıya gelmeyi gerektirmesi, aklın niteliğini sorgulamayı gerektirir.

'Sözün Bağlayıcı Gücü' başlıklı kısımda Supiot, sözleşmelerin, insanı ve toplumu Batılı şekilde düşünmenin bütün dünyaya yaymaya yönelik bir araç olarak işlev görmeye doğru gittiğini savunuyor. Devlet, sözleşmenin kefil olduğunda ve söz ya da eylemin içsel bir referansla garanti altına alınmadığı durumda, insanın iradesiz ve kontrole tabi

bir varlık olarak ortaya çıktığı görülür. Kitabın bir önceki bölümünde yasa açıklanırken değinilen yasanın insanı eksik ve güçsüz olduğuna ikna etme fonksiyonu, bu noktada somutlaşmaktadır. Örneğin ebeveynlik bir bağlanmadır ve borç ilişkisi doğurur. Bununla birlikte dogmatizmini kendi içinde taşıyan bir örnektir. Bağlayıcılığı için üçüncü kişinin güvencesine ihtiyaç duyulmaz. Bu noktadan yola çıkarak sözleşmelerin bağlayıcılık düşüncesi ile içkinleşmiş varlıklarını düşündüğümüzde, temel referans olarak belli değerlere yaslanmaları gerektiğini görürüz. Oysa bugün, sözleşmelerin bağlayıcılığının maddi temelleri ile yakın ilişkisi sebebiyle ekonomi biliminin etkisi altında olduklarını söylemek mümkün oluyor. Sözün bağlayıcılığı, örneğin ebeveynliğin kendiliğinden ve açıklanma gereği duyurmayan bağlılığı ile kıyaslandığında, içsel değerlerin dayatma şablonlar karşısındaki değerliliği açığa çıkıyor.

Batı köktenciliklerinin ve ideolojilerin anlamsızlaşması sorununun devlet kurumsallaşmasına etkilerini incelerken Supiot, meşruiyet sorunsalını ele aldığı 'Yetkilerin Aklileştirilmesi' başlıklı kısımda totalitarizm ve refah devleti algılarının devletlerin meşruiyetlerinin sorgulanmaya başladığı süreçte ortaya çıktığını tespit ediyor. Totaliter rejimlerin insandaki hukuk kişisini öldürmeleri ile sonuçlanması gibi, "devletleri iktisat piyasalarının uysal piyonları haline getiren bugünkü yaklaşım" da iktidarın kurumsal sebebinin yitirmesiyle sonuçlanıyor. "Ekonomik referans, piyasanın kişiliği belli olmayan güçlerini bedenleştirdiğini zannedip pozitif hukuku buna tabi kıldığını iddia ettiği andan itibaren hukuku, herkese hükmettiği varsayılan insanüstü yasaların hayata geçirilmesinin basit bir aygıtı olarak gören anlayışın bütün tohumlarını içinde barındırır." Yetkilerin aklileştirilmesi kapsamında yasayı çoğunluğun belirlenmesini bir sorunsal olarak görürken Tocqueville'nin, "politikanın bir aritmetik sorunsalına indirgenmesi" ifadesini alıntılıyor (s. 170). Böylece hesaplama teknikleri, devletin kendisine ve yasalaştırma tekniklerine de hâkim oluyorlar. İşletmelerin de benzer şekilde yönetiliyor olmaları, referans noktalarının devletten ne kadar farklı olduğu düşünüldüğünde ürkütücü bir durumu ortaya koyuyor. Supiot'ya göre, yönetim ideolojileri insanların çatışmalarına ve toplu hareketlerine, toplumların işleyişinde hiç yer vermeyerek paradoksal bir biçimde totalitarizmin toplumsal çatışmalardan arınmış bir dünya ütopyasıyla birleşirler" (s. 192). Okuyucunun da rahatlıkla göreceği gibi elbette bu, sadece bir ütopyadır. Devletler de bilim ve teknolojinin kurumsallaşmasının ortaya çıkardığı anlamsızlık üzerine yapılandırıldığında anlamsızlık, insanda, yalnızlık veya şiddete; devlette ise amaçsız şiddetin yaygınlaşmasına dönüşür.

Batı'nın en gözde keşfi olan insan hakları da Supiot'nun değerlendirdiği konular arasında yer alıyor. Kitabın "İnsanlığı Kenetlemek" başlıklı son bölümünde, Batı'nın insan hakları konusundaki yaklaşımında aynı kural koyucu duruşla hareket ettiği vurgulanıyor. İnsan haklarını, sadece kendi yaptığı tanımlamalar çerçevesinde kabul eden Batı'da bu esaslarla yargılayan mahkemeler köktenci yorumlarıyla bir taraftan insanları kendi kimlik ve kaderlerine terk ederken diğer yandan karşıt köktenciliklerin yolunu açıyorlar. İnsan haklarına dair oluşturulan bir "on emir listesi", hakların farklı inanç ve

yaşayış biçimleri doğrultusunda yorumuna izin vermediği sürece öz bir insan hakkı kavramının inanç sistemlerinde yer etmesine de engel oluyor.

Kitabında, esasen Batı'ya özgü bir yaklaşımla herkesi bağlayan hukuk kuralları ihdas edilirken insanın antropolojik olarak hukuku arama yeteneğinin bulunduğunu iddia eden Supiot, insanın bu yeteneğinin hem insandaki hukuk kişinin tek arayışı hem de toplumla uyumunu sağlayan dogmatik bazı temellerle uyum içinde şekillendiğini savunuyor. Supiot, bu arayışla içkinleşmiş olan anlam düzleminin yerini bilimsel tekniklere bırakmasının insan, toplum ve devlet yapısı açılarından ortaya çıkardığı sonuçları irdelerken iddialarını çeşitli disiplinlere hâkimiyetini ortaya koyarak örnekleniyor. Kitap, öncelikle hukukçular olmak üzere, insan varlığının anlamı hakkında düşünen herkes için güçlü sorgulamalarıyla referans olma niteliği taşıyor.